

УДК 378.14

М.В. Асламова

ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ОБЛИЧЧЯ МАЙБУТНЬОГО МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. Як зазначається в Етичному кодексі лікаря України, життя і здоров'я людини є головними, фундаментальними цінностями. Тож лікареві, який покликаний турбуватися про їх збереження, мають бути притаманні гуманне ставлення до людини, повага до її особистості, співчуття, доброзичливість, благодійність і милосердя, терплячість, взаємодовіра, порядність та справедливість. «Лікар повинен пам'ятати, – наголошує Кодекс, – що головний суддя на його професійному шляху – це, насамперед, совість» [2], а відтак можна стверджувати, що результати професійної діяльності як лікаря, так і іншого працівника медичної галузі тісно пов'язані з рисами його морального обличчя.

Поняття «моральне обличчя фахівця» досить широко застосовується для характеристики працівників різних галузей, оскільки окреслює важливий гуманітарний феномен – систему моральних якостей і дій, завдяки яким професійна діяльність окремої людини стає фактом морального життя суспільства в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання моральності в медицині, формування відповідних якостей особистості медичного працівника поставало перед суспільством із давніх часів. Витоки його послідовного осмислення пов'язують з іменами Авіценни, Аристотеля, Галена, Гіппократа, Цельса. На вітчизняних теренах утіленням моральності в медичній галузі стала діяльність С. Боткіна, Ф. Гааза, С. Зибеліна, М.Пирогова, І. Сеченова, М. Скліфосовського. Інтенсивний розвиток медичної освіти також

стимулював вивчення проблем медичної етики та деонтології, які безпосередньо торкалися питань моральності медичного працівника.

Природно, що досліджувана проблема знайшла відображення в педагогіці, її окремі аспекти втілені в низці дослідницьких праць. Останніми роками оприлюднено результати наукового пошуку О.Агаркової (формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах); О.Андрійчук (виховання гуманності в студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки); С. Борзової-Коссе (моральне виховання як складова формування етичної свідомості майбутнього лікаря); Ю. Колісник-Гуменюк (формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах); Л. Переймибіди (організаційні засади діяльності педагогічного колективу з розвитку деонтологічної культури учнів медичного ліцею); Р. Слухенської (виховання духовної культури особистості майбутнього лікаря в процесі професійної підготовки) та ін.

Проте особливості формування морального обличчя людини завжди пов'язані з характеристиками того середовища, в якому відбувається її особистісне становлення. На цю залежність указує, зокрема, Ю. Колісник-Гуменюк, зауважуючи, що «моральне обличчя медичного працівника формувалось і вдосконалювалось впродовж багатьох століть залежно від політичного ладу, рівня культури, національних та релігійних традицій, а також соціально-економічних і класових відносин у країні» [3].

Тож в умовах загальних і галузевих освітніх інновацій, змін у підходах до медицини як специфічного суспільного інституту, як ми це бачимо в сучасній Україні, проблема щоразу відкривається новими гранями, що й зумовило мету нашої статті – схарактеризувати процес формування морального обличчя майбутнього лікаря в сучасному медичному виші та чинники, які нині впливають на успішність цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Категорія формування в педагогіці виконує функцію пояснення механізмів утворення і розвитку певних

характеристик людини, вказує на обставини, під впливом яких відбуваються особистісні зміни. Ці обставини зазвичай постають як сукупність середовищних і особистісних чинників у їхньому взаємозв'язку і взаємодії.

Моральне обличчя фахівця формується під впливом трьох груп чинників, кожна з яких по-своєму акцентує особистісні й професійні аспекти його сучасного й майбутнього (рис. 1).

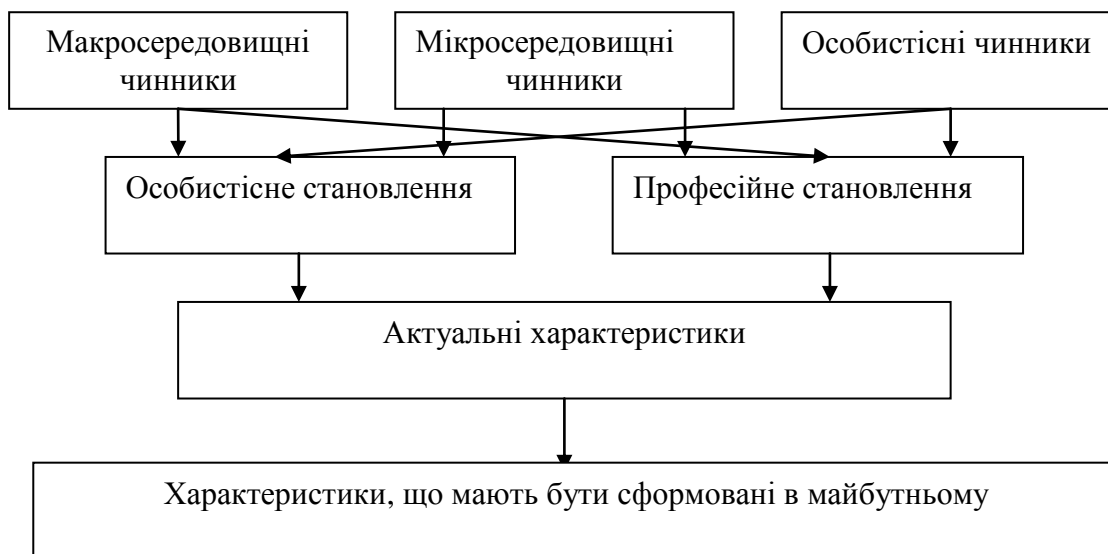

Рис. 1. Чинники формування морального обличчя студента як майбутнього фахівця

Макросередовищні чинники привносить у процес професійної підготовки медика суспільство, яке сьогодні слід розглядати з урахуванням соціополітичних процесів інтегративного характеру. Для сьогочасної молоді людини надзвичайно актуальним є зіставлення і порівняння світового та вітчизняного досвіду життєорганізації, моделювання перспектив власного професійного і приватного життя, що, своєю чергою, зумовлює її найвизначальніші погляди на навчальну діяльність. Макросередовище окреслює вимоги до майбутнього фахівця і задає відповідний зміст процесу формування відповідних характеристик, у тому числі й пов'язаних із моральними аспектами діяльності. Так, наприклад, на макрорівні

зкладається уявлення про суспільну роль обраної професії (яка сама по собі є феноменом суспільного походження), ранжуються її пріоритети (гуманістичні, гностичні, кар'єрні, фінансові, самореалізаційні тощо). Відповідно, формується образ «Я-майбутній» як матриця, згідно з якою приймаються рішення щодо рівня самоорганізації діяльності, пов'язаної з професійним становленням (старанність, відповідальність чи, як часом буває, навпаки, легковажність, необов'язковість, вибірковість у ставленні до навчального змісту тощо).

Мікросередовищні чинники існують у житті студента завдяки входженню до академічної групи, потоку, факультету, вишу. Ми розглядаємо їх як утілення системи професійних цінностей у процесах формальної (ділової) і неформальної взаємодії суб'єктів навчання і суб'єктів учіння, що впливають на формування морального обличчя студента методами прикладу, привчання, стимулювання і гальмування тощо. Мікросередовищні чинники виконують у житті молодшої людини переважно регульовальну, адаптаційну функцію, виступаючи в ролі орієнтирів у найближчому соціумі та водночас націлюючи на входження в професійне комунікативне середовище, при звичаючи до його аксіологічної специфіки в її найзагальнішому, а відтак – найінваріантнішому представленні. Разом із тим, у середовищі вишу, академічної групи відбувається узгодження між інваріантом і можливими варіантами, відбір серед останніх таких, які найбільшою мірою відповідають моральному «я» майбутнього фахівця, їхні апробація й оцінювання.

Особистісні чинники – це сукупність характеристик, що їх психологи (зокрема, К. Платонов) зараховують до особистісної підструктури «спрямованість»: ставлення, переконання, світогляд, інтереси, цінності, ідеали тощо. Ця група чинників зрештою відіграє вирішальну роль у формуванні морального обличчя людини, складає основу її професійної й особистісної саморегуляції, що опосередковує зовнішні впливи в процесі морального вибору. Значною мірою ці характеристики складаються ще до

вступу в навчальний заклад, але їх коригування відбувається саме в його професіоналізуючому середовищі.

Важливим завданням організації професійної підготовки майбутнього медичного працівника є створення сприятливих умов для формування його морального обличчя, що інтегрують перелічені чинники і підвищують їхній виховний потенціал.

Перша з виокремлених умов стосується внутрішньої готовності студента до моральної поведінки як незамінної для виконання ним свого професійного обов'язку.

Аналізуючи чималий обсяг спеціальної літератури, дослідницьких матеріалів у галузі формування особистісних рис майбутнього медичного працівника, ми виявили, що автори насамперед наголошують на деонтологічних аспектах його діяльності. Деонтологія в змісті професійної підготовки висвітлює «практичне втілення морально-етичних принципів у діяльності лікаря, середнього медичного персоналу, спрямованих на створення максимально сприятливих умов для ефективного лікування хворих та надання їм психологічно-терапевтичної допомоги» [4]. Історія медицини знає чимало прикладів самовідданої праці медиків, бо, як стверджує І. Круковська, «немає інших таких професій, які можна було б порівняти з професією медичного працівника щодо міри відповідальності за здоров'я і долю хворої людини». Водночас дослідниця зазначає про величезну кількість «законодавчих актів, настанов, кодексів і правил, що визначали протягом тисячоліть норми поведінки лікаря, який добровільно брав та бере на себе обов'язок бездоганно реалізовувати зазначені норми у своїй професійній діяльності» [4]. Саме бездоганність діяльності закладається у свідомості студента як ідеал, до якого він має прагнути вже сьогодні, освоюючи основи своєї майбутньої професії. І позитивний образ себе як суб'єкта цієї діяльності, сформований на засадах гуманістичного підходу, надалі виступає одним із важливих мірил моральності рішень, які приймає фахівець.

Тож першою педагогічною умовою, яка визначає формування морального обличчя медичного працівника, вважаємо прийняття студентом позитивного морально-етичного образу майбутньої діяльності як особистого ідеалу. Такий підхід сприяє усвідомленню себе як людини, покликаної поліпшувати життя інших людей, готової жертвувати певними вигодами і зручностями заради виконання свого професійного обов'язку. Та підкреслимо, що сама лише ця умова не спроможна розв'язати проблему формування морального обличчя медичного працівника як стійкого особистісного утвору.

Щоб визначити сутність наступної умови, необхідно дати відповідь на питання: чому взагалі виникає проблема моральності в роботі лікаря, середнього медичного персоналу? Адже теоретично кожен майбутній фахівець цієї галузі тією чи іншою мірою знає про її труднощі вже на етапі вибору професії, а навчаючись, розширює уявлення про вимоги, які перед ним неминуче постануть, готується до їх реалізації на практиці. Ми вважаємо, однак, що готовність протистояти цим труднощам як деструктивним щодо моральності медичного працівника чинникам сьогодні недостатньо формується на технологічному рівні, потребує уваги до вдосконалення саморегулятивних умінь і навичок студента.

Саморегуляцією ми, слідом за М. Гриньовою, вважаємо вміння людини бачити провідну мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і домагатися здійснення. «Результатом саморегуляції є виховання спрямованості, організованості, уміння володіти собою... Це здатність індивіда створити програму діяльності і на цій основі керувати своїми діями і станом» [1].

У професійній діяльності медика ситуації, які створюють психоемоційний дискомфорт, трапляються дуже часто. У наш час йому доводиться мати справу з надмірним обсягом професійного навантаження, з негативним ставленням пацієнтів до можливостей медичної допомоги і недовірою до фармацевтичної продукції, зі знервованістю хворого, що

поєднує в своїх причинах стурбованість своїм станом, фізичні страждання і тривогу щодо доступності призначеного лікування тощо. У цих обставинах саморегуляція необхідна медичному працівникові як здатність управляти власними психічними станами і поведінкою, з тим, щоб оптимальним чином діяти в складних професійних ситуаціях [1].

Особливо важливим є те, що «саморегуляція необхідна й для інтенсивної реабілітації, тобто для відновлення сил, для ефективного настроювання на майбутню діяльність. Вона корисна і для зняття різних негативних емоцій, переживань, що заважають налаштуватися на визначену роботу» [1]. Тож другу умову формування морального обличчя майбутнього медичного працівника пов'язуємо з озброєнням його саморегулятивними технологіями, що вимагає розробки і впровадження спеціального елективного курсу. Свідоме ставлення до свого психоемоційного стану, його об'єктивна діагностика, добір індивідуально оптимальних форм і способів здійснення саморегуляції дозволять уникнути психоемоційного вигорання, нададуть стійкості при здійсненні морального вибору, сприятимуть збереженню внутрішньої готовності медичного працівника діяти відповідно до гуманістичного морального ідеалу.

Третьою педагогічною умовою формування морального обличчя медичного працівника у вищій школі бачимо створення у виші такого комунікативного середовища, де студент формував би навички етичного спілкування, вчився конструктивно реагувати в конфліктній ситуації, розвивав індивідуальний стиль професійного спілкування відповідно до критеріїв гуманних стосунків у людській спільноті. Йдеться, насамперед, про комунікативний компонент навчальних дисциплін, де від викладача вимагається не лише самому бути взірцем етичної поведінки, а й використовувати навчальні ситуації для формування в студентів відповідних навичок. Важливо, щоб у них не культивувалися зверхність, емоційна нестриманість, прагнення в складній ситуації відкрито звинувачувати інших (колег, пацієнта, його родичів), навіть якщо вони справді діяли необачно чи,

навпаки, були бездіяльними там, де це становило загрозу для здоров'я чи й життя хворого.

Комунікативна підготовка медичного працівника має розвивати в нього мовленнєво-проективні вміння, зокрема здатність здійснювати «словесну асептику» (Р. Процюк): об'єктивно, всебічно оцінюючи комунікативну ситуацію, скласти її психологічний образ, продумати обсяг інформації, яку він зможе повідомити хворому, передбачити можливі «важкі» запитання [5]. Слід уміти добирати доречну лексику, вдало інтонувати висловлену думку, акцентуючи саме ті поняття, які найбільшою мірою сприятимуть покращенню психоемоційного самопочуття хворого. Адже моральне обличчя як характеристика професіонала містить також і зовнішній, іміджевий складник: воно мусить мати адекватне діяльнісне вираження, щоб викликати в пацієнта довіру, позитивне ставлення до лікувальних дій, блокувати острах, з яким часто ставляться хворі до самої перспективи звертання до лікаря, до відвертого спілкування з ним. Звісно, велике значення для оцінки моральності відіграють чесність, порядність у вчинках – ми розглядаємо ці характеристики як аксіоматичні. Проте навіть вони часто не компенсують відсутності в медичного працівника вміння належним чином поводитися з іншими людьми.

Отож, третьою педагогічною умовою успішного формування морального обличчя медичного працівника у вищій школі вважаємо створення комунікативного середовища, в якому б ефективно освоювалися вміння і навички етичного професійного спілкування як зовнішнього вияву моральності, засобу встановлення конструктивних взаємин із пацієнтами та колегами. Реалізація цієї умови сприятиме формуванню гідної професійної поведінки, що апробується і закріплюється у взаєминах з іншими суб'єктами навчального процесу; дозволить убезпечити майбутнього медика (як і його пацієнтів) від багатьох емоційно несприятливих ситуацій, які він через власну комунікативну недосвідченість може спровокувати; збагатити свій

досвід взаємодії за рахунок запозичення позитивних прикладів, навчального проектування тощо.

Висновки. Отже, проблема формування морального обличчя фахівця медичної галузі має знаходити всебічне відображення в системі його професійної підготовки, оскільки моральність медика виступає потужним особистісним підґрунтям його професіоналізму. Такі моральні якості, як гуманність, порядність, чесність, відповідальність, сприяють виконанню ним своєї місії як перед суспільством у цілому, так і перед окремою людиною, пацієнтом, що покладає на лікаря життєво значущі сподівання.

Тому забезпечення в медичному навчальному закладі умов, необхідних для формування зазначених якостей та опору деструктивним щодо них чинникам, слід сьогодні розглядати як нагальну освітню потребу, одне з основних завдань професійної підготовки медичного працівника.

Список використаних джерел

1. Гриньова М.В. Саморегуляція: монографія / М. В. Гриньова. – Полтава: АСМІ, 2006. – 264 с.
2. Етичний кодекс лікаря України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж. : http://www.vult.org.ua/?page_id=105
3. Колісник-Гуменюк Ю.І. Морально-етична складова професійної культури медичних працівників / Ю.І. Колісник-Гуменюк // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць ; за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – С. 213-219.
4. Круковська І.М. Естетичні чинники етико-деонтологічного аспекту професійної діяльності медичного працівника // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: зб. наукових праць / за ред. О.А. Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І.Я. Франка, 2012. – С. 231-240.
5. Процюк Р.Г. Морально-етичні аспекти у фтизіатрії / Р.Г. Процюк – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж. : – [Електронний ресурс]. –

Режим доступу до дж. : <https://www.health-ua.org/faq/pulmonologiya-ftiziatryia/2842.html>

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Hrynova M.V. Samorehuliatsiia. Monohrafiia / Maryna Viktorivna Hrynova. – Poltava: ASMI, 2006. – 264 s.
2. Etychnyi kodeks likaria Ukrainy. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do dzh. : http://www.vult.org.ua/?page_id=105
3. Kolisnyk-Humeniuk Iu.I. Moralno-etychna skladova profesiinoi kultury medychnykh pratsivnykiv / Iu.I. Kolisnyk-Humeniuk // Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: Zb. nauk. prats / Za red. L.L. Tovazhnianskoho, O.H. Romanovskoho. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2010. – S. 213-219.
4. Krukovska I.M. Estetychni chynnyky etyko-deontolohichnoho aspektu profesiinoi diialnosti medychnoho pratsivnyka // Estetychne vykhovannia ditei ta molodi: teoriia, praktyka, perspektyvy rozvytku: zb. naukovykh prats / za red.. O.A. Dubaseniuk, N.H. Sydorhuk. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni I.Ia. Franka, 2012. – S. 231-240.
5. Protsiuk R.H. Moralno-etychni aspekty u ftyziatrii / R.H. Protsiuk – [Elektronnyi resurs.] – Rezhym dostupu do dzh. : – <https://www.health-ua.org/faq/pulmonologiya-ftiziatryia/2842.html>

Формування морального обличчя майбутнього медичного працівника в процесі професійної підготовки.

Асламова Марина Володимирівна.

У статті аналізується поняття морального обличчя фахівця в галузі медицини як системи моральних якостей та дій, завдяки яким професійна діяльність окремої людини стає фактом морального життя суспільства в цілому. Розглядаються чинники (макросередовищні, мікросередовищні, особистісні) та педагогічні умови формування морального обличчя медичного працівника (прийняття студентом позитивного морально-

етичного образу майбутньої діяльності як особистого ідеалу; освоєння технологій психоемоційної саморегуляції; створення сприятливого комунікативного середовища навчального закладу).

Ключові слова: медичний працівник, студент, моральне обличчя фахівця, формування морального обличчя майбутнього медичного працівника, педагогічні умови формування морального обличчя.

Формирование морального облика будущего медицинского работника в процессе профессиональной подготовки.

Асламова Марина Владимировна.

В статье анализируется понятие морального облика специалиста в области медицины как системы нравственных качеств и действий, благодаря которым профессиональная деятельность отдельного человека становится фактом нравственной жизни общества в целом. Рассматриваются факторы (связанные с макро- и микросредой, личностные) и педагогические условия формирования нравственного облика медицинского работника (принятие студентом положительного морально-этического образа будущей деятельности как личного идеала; освоение технологий психоэмоциональной саморегуляции, создание благоприятной коммуникативной среды учебного заведения).

Ключевые слова: медицинский работник, студент, моральный облик специалиста, формирование нравственного облика будущего медицинского работника, педагогические условия формирования нравственного облика.

The moral character formation of future doctors during the educational process.

Aslamova Maryna Volodymyrivna.

The article analyzes the concept of moral characters of a specialist in the field of medicine as a system of moral qualities and actions. Through this the professional activity of the individual becomes a fact of the moral life of society as a whole. The factors (related to the macro and microenvironment personality) and pedagogical conditions for formation of the moral image of the medical worker (assuming the student's positive moral and ethical way of future work as a personal ideal, psychological and emotional development of the technique of self-regulation, to create a favorable communicating environment of the institution).

It is concluded that the problem of the formation of morality specialist healthcare industry must find full reflection in the system of his training as medical morality is a powerful personal basis for his professionalism. Such moral qualities such as humanity, decency, honesty, responsibility contributing to the performance of its mission to the society as a whole and to the individual, patient and doctor holds vital significance expectations.

Therefore, to ensure the medical school the conditions necessary for the formation of these qualities and resistance to destructive factors on them, these should be considered today among the main objectives of training health workers.

Keywords: health care worker, student, professional moral character, moral character formation of future medical worker, pedagogical conditions for formation of moral character.